1

॥श्रीगणेशायनमः॥ ॐ नमोचतुराक्षरा॥ चतुरचित्तप्रबोधचंद्रा॥
जनार्दनासुरेंद्रद्वंद्वा॥ ज्ञाननरेंद्रा निजबोधें॥१॥ तुझिकरि
तांचिगोष्टि॥ प्रकटसिपाटिंपाटिं॥ समुखवठसावसिदृष्टि॥ हृ
द्येगांटिछेदुनि॥२॥ छेदुनिविषयेवासना॥ स्वयेंप्रकटसि
जनार्दना॥ भावअभावभावना॥ नेदेसिमनाआतुळों॥३॥ आ
तळलांतुझेचरण॥ आकळलेंराहेमन॥ सहजेंदेसिसमाधा
न॥ आनंदघनअच्युता॥४॥ ऐसियाजिगुरुनाथा॥ समच
रणिसाम्यमाथा॥ पुढिलपरिसाविजीकथा॥ जेथवक्ताआइस
झा॥५॥ उद्धवेंविनिविलियावरि॥ हृपाकळवळिलाश्रीहरि॥ नि

जश्यानजातिविस्तारिं॥ बोधकुंसरिसागलु॥६॥ होतेंसख्याचेमान
सी॥ मजुगेलियांनिजधामासि॥ माझेंनीजज्ञानकोणापासी॥ ज
ातियेलेंसिंठेवावें॥७॥ लवदेखिलिउद्धवाचिआवस्था॥ सुख
जालेंसह्स्रानाथा॥ वैराग्यसुत्तउपदेसितां॥ होयसर्वथानिजज्ञान॥
॥८॥ ऐसेजाणोनियांउद्धवासि॥ स्वस्वब्रह्मज्ञानउपदेसि॥ ज्ञा
पुनघडेब्रह्मवैत्यासि॥ देहाभिकेजिजालातुसे॥९॥ ब्रह्मउपदे
शाचिहातवटि॥ उपदेशजासेजगजेठि॥ वैराग्यउजविउठाउ
ठि॥ लेसेपडेमिठिनिजलखी॥१०॥ नकलोवैराग्यदारुणा॥ उपदेश
केलालोवथाण॥ हेश्रिसह्साचिजाणेखुणा॥ वैराग्यविदानबोलतु॥

॥७॥ ॥१॥

॥११॥ पहिलें उद्धवाच्या बोलारिं॥ अनुमोदनु देइ हृषिकेसि॥ ते सें अ
न्वयें साव कासिं॥ ज्ञान वैराग्यासि सांगतु॥१२॥ श्लोक॥ श्रीभगवा
नुवाच॥ यदात्थ मां महाभाग तच्चिकीर्षितमेव मे॥ ब्रह्मा भवो लो
कपाळाः स्वर्वासं मेऽभिकांक्षिणः॥१॥ टिका॥ जो वेदाचा वेद्य वक्ता॥
जो ज्ञानियांचा ज्ञानदाता॥ तो षड्गुणैश्वर्यवंता॥ ऐकें निज
भक्ता उद्धवा॥१३॥ जो तुवां बोलिलासि भावयुक्ता॥ ते वचन तुझें
सत्यसत्य॥ तेचि माझें मनोगत॥ जाण निश्चीत निर्धारें॥१४॥ मा
झी अवस्था आसन निकां॥ आणि ब्रह्मादि देवांसकळां॥ येथें आ
ले होते मिळोनि मेळा॥ लोकपाळांसमवेत॥१५॥ येउनि माझि

(3)

घेतलि अभेदिं ॥ अपेक्षा जे होति पोटिं ॥ पुसलि मास्या प्रयाणाचि
गोठि ॥ जेणे तुज पोटिं अवस्था ॥१६॥ म्यावेगी यावे वैकुंठां ॥ हे
समस्तासि उत्कंठा ॥ आदि करुणि निळकंठा ॥ सुरवरिष्टां हो
तु आसे ॥१७॥ श्लोक ॥ मयानिष्पादितं ह्यत्र देवकार्यमशे
॥२॥ षतः ॥ यदर्थमवतीर्णोहं मंशेन ब्रह्मणार्थितः ॥२॥ टिका ॥ ॥२॥
ज्यालागि ब्रह्मेनि प्रार्थिले ॥ ते देवकार्य म्यां सिद्धि नेले ॥ अव
तार नटप धरिले ॥ जे पुर्व दिधले बळिभद्रा ॥१८॥ ज्येष्ट कनि
ष्ट भावना ॥ दोघा माजि नोहि जाणा ॥ हरुस्तासि आणि संक
र्षणा ॥ यकात्मता जाणा निजांशे ॥१९॥ श्लोक ॥ कुळं च शाप

3A

निर्दग्धं नष्टस्यन्योन्यविग्रहात ॥ समुद्रस्सप्तमेह्येतां पुरिं वैस्स वद्रयातिः
॥३॥ टिका ॥ उरले असे आमुचें कुळ ॥ तें सापद ग्पकेवळ ॥ अन्यो
न्यविग्रहें सकळ ॥ केल्हाम्रकाना दोल ॥२०॥ आतां मिमागोनि समुद्रा
पासिं ॥ म्या रचिलें द्वारकेसि ॥ मज गेलिया निजधामासी ॥ तो सा
तवें दिवसिं बुडविल ॥२१॥ श्लोक ॥ यह्येवायं मया त्यक्तो लोकोयं
नष्टमंगलः ॥ भविष्यंति चिरात्साधो कलिनापि निरीक्षितः ॥४॥
टिका ॥ ऐके उद्धवा हित गोष्टी ॥ म्यां सांडिलिया हे सृष्टी ॥ थोडियाच
काळापाठिं ॥ नष्टश्रेष्टि जन होति ॥२२॥ अधर्म वाढेल प्रबळ ॥ लो
क होति नष्ट अमंगळ ॥ ते अमंगळलेच समस्त ॥ ऐके समस्त सांगेण ॥२३॥

भागवत

मजनादतांयेश्रुष्टी ।। क्ळिउपहुन सकेद्दष्टि ।। मजगेलियांपाठि ।
तोउठाउठिवाढेल ।। २४ ।। कळिवाढलयावरि विराम ।। ब्राह्मणासां
डितिस्वधर्म ।। स्वभावेंनावडे दानधर्म ।। क्रियाकर्मदंभार्थ ।। २५ ।।
श्लोक ।। नवस्तवांयवैवेद मयासत्कमहीतले ।। जनोधर्मेर
चिर्षिद्रविष्यतिकलौयुगे ।। [illegible] टिका ।। म्यासांडिलियांमहितल
।।३।। कीं ।। प्रबळबळवाढेलकळि ।। तुवांआजिचिनिघिजेलकाळीं ।। ।।३।।
जवतोकाळिनातळे ।। २६ ।। कळिआलवेलजेव्हां ।। जनिअधर्म
वाढेलतेव्हां ।। कुविद्येच्याउठितहांवा ।। सैंपथावांनिंदेच्या ।। २७ ।।
नलभेस्वार्थांचिकवडि ।। तव्हिनिंदेचिअतिगोडि ।। ऐसिकळयु

... Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai

गिवस्तिकुडि ॥ तुवां जर्थे घडिनरा होवें ॥२८॥ श्लोक ॥ वेतु सर्व परि
त्यज्यास्नेहस्वजनबंधुषु ॥ ममावेश्यमनः सम्यक् समदृग्विचरस्व
यं ॥६॥ टिका ॥ उद्धवा तु याचि लागि ॥ येथुनि यां निघवेगेसि ॥ येक
लाचि जागोवागि ॥ लागवेगिसिर्वेथा ॥२९॥ धनधान्यसमृद्धिसि
सांडावे स्वजन गोत्रासि ॥ माता दुहिता निजबंधुसि ॥ स्त्रिपुत्रासि
सज्जावे ॥३०॥ स्नेह होठेउनि यां घरदारि ॥ जरि तुं निघालासि बाहेरि ॥
लक्षितो स्वागुचिकठिणभारि ॥ अनर्थकारि होइ होयिल ॥३१॥ ष
ड्विंसमस्त स्नेहा सांडावा ॥ पाठिं ब्रह्म मानु दंडावा ॥ वासना ज
टाजुट मुंडावा ॥ ममसाडावा श्रमसु ॥३२॥ स्नेहा के सेनिसांडे ॥

॥ नतरि अभिमानु केसेनि दंडे ॥ हे तुज वाढेल सांकडें ॥ परि रोकडें परियेसा ॥ ॥३३॥ माझें स्वरूप जें सर्वगत ॥ तेथें ठेउणि या चित्त ॥ सावधान सुनि
श्चीत ॥ राहावें सतत निजरूपि ॥३४॥ तये स्वरूपिं चित्ता ॥ निर्धारें
धारणा धरितां ॥ निजभावें तन्मय ता ॥ तद्रूपता पावेल ॥३५॥ तेथ
॥४॥ समसाम्य समस्ता ॥ समत्व पावेल चित्ता ॥ ते ऐसे समभावें निश्ची ॥४॥
त ॥ जेथिचा ते थेराहावें ॥३६॥ आधि ग्रहाश्रमा तें त्यागावें ॥ मू
गम्या ह्मणासि कोठे राहावें ॥ ऐसें मानेल स्वभावें ॥ ते विषिं बरवें
परियेसिं ॥३७॥ स्वरूपसाम्यें समदृष्टि ॥ समभावें विचरश्र्टष्टि ॥
निवास छाना चित्त टाटि ॥ सर्वथा पोटिं न धरावि ॥३८॥ तु स

Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai.

5A

विंसर्वगतुहोसि॥ सर्वाधारसर्वदेसि॥ ऐसामिहिंहोउनिमुजपा
वसि॥ नाहालतांयेसिनिजधामा॥४३॥ मज निजधामान्यावें॥
होतेपुसिलेउद्धवें॥ तेंनिजबोधस्वभावें॥ स्वयेंकेषवेंसांगिलतें॥
॥४४॥ हेनकरिलाउपायस्थिति॥ सर्वथानघडेमाझिप्राप्ति॥ मगतुं
निजधामाप्रति॥ केस्यारितियेसिल॥४५॥ गरुडिंवाउनिवेगें
सि॥ त्याचेणिजधामाह्मणसि॥ गतितेथेंनाहिंपांखांसि॥ गम्य
गरुडासितेंनव्हे॥४६॥ ह्मणसित्यावेंघेउनिखादि॥ मजखादुचि
नाहिंचित्तशुद्धि॥ तुजनेसंडितांअहंबुद्धि॥ मननसिद्धितेथेना
हि॥४७॥ नसांगितांअहंभावस्थिति॥ केलियानानाउपायेयुक्ति॥

Mandal, Dhule and the ... Chavan Pratishthan

भागवत।। लेपें निजधामा प्राप्ति।। नकें गति सर्वथा।। ४८।। जें जें देखसी साका ७
र।। तें तें जाणपां नश्वर।। ते चि विषिंचा निर्धार।। करिसा चार नि
ज बोधें।। ४९।। श्लोकु।। यदिदं मनसा वाचा चक्षुर्भ्यां श्रवणादि
भिः।। नश्वरं गृह्यमाणंच विधि मायामनोमयं।। ७।। टिका।। जें
।।५२।। जें दृष्टि देखिलें।। तें तें दृश्य वाळिलें।। जें जें श्रवणगोचर जालें।।
तें हि वाळिलें शब्दत्वें।। ५०।। जें जें वाचा वदे।। तें तें वाळिलें जल्पवा ।।५३।।
दें।। वाचिक सांडविलें वेदें।। नेउनि शब्दें लाजिला।। ५१।। जें संकल्पा
आंक केलें।। तें तें कल्पित पैं जालें।। जें जें अहंकारा आलें।। तें तें वाळि
लें विजातियें।। ५२।। जें जें इंद्रियें गोचरें।। तें तें जाण नश्वरें।। हनि

6A

सानिसविचारें।।केलें खरें निश्चित।।४९।।तो हि नित्यानित्यविवे
कु।।जाला पां निश्चीत माइकु।।एवं मायामय हा लोकु।।केरिसं
कल्पुश्ट ष्टितें।।५०।।जे कुटा दे खवसिसे सारु।।ते कुढा मायिष्ववे
वहारु।।हा वोळखतु साचारु।।धैर्य निधार धरूनि।।५१।।जैसिस्व
प्निचि राणिव।।केवळ भ्रमाचि...णिव।।तैसेचि हे आघवे सर्व।।५२
ववैभव विळास।।५३।।श्लोकु।।पुंसो युक्तस्य नानार्थो भ्रमः सगुण
दोषभाक्।।कर्माकर्म विकर्मेति गुण दोषधियो भिदा।।८।।टिका:
परमात्मेनिसिं विभक्तु।।तो पुरुष बोलिजे अयुक्तु।।त्यासि नाना
र्थेंभेद भासतु।।निजनिजत्व विसरोनि।।५४।।त्या विसराचेनि

उल्हासें ॥ मिथ्या भेदु सत्य सेवे भासे ॥ त्या भेदाचे निजावेषें ॥ अवस्य
दिसे गुणदोषु ॥ ५४ ॥ जरि भेदु ची नाहिं ॥ तरि गुण दोषु पाहिं ॥ दिसा
वया ठावो नाहिं ॥ श्रद्धांचा ठाइं सर्वथा ॥ ५५ ॥ यालागि वेदाचा उ
द्दृष्टिं ॥ गुणदोषां दृष्टि उमटि ॥ तथ कर्मा कर्म त्रिपुटि ॥ भेद दृष्टि
॥९॥ सावे ॥ ५६ ॥ भेदें थोर केलें विषम ॥ कर्म अकर्म विकर्म ॥ जन्म मरणा
दि धर्म ॥ निजकर्म प्रकारिं ॥ ५७ ॥ कर्म विकर्म नरकयातना ॥ का ॥९॥
म्यकर्मे स्वर्गु जाणा ॥ कर्मचि करुनि कर्ममोचना ॥ समाधाना पा
विजे ॥ ५८ ॥ यथ ह्मणासि कर्म कोण ॥ अकर्माचें काय लक्षण ॥ वि
कर्माचा कवण गुण ॥ तेहिं संपूर्ण परिसपां ॥ ५९ ॥ कायावाचा अ

२

7A

थवा मण॥ करिजे तितुकें कर्म जाण॥ सूक्ष्म स्फुलिंचें जें भान॥ ते मूळ
जाणा कर्माचें॥ ६०॥ मानसाचां देहि॥ सर्वथा कर्मबिज नाहि॥ आके
मिळ्ण जे ते पोंहि॥ न पडे ठाइं देहवंता॥ ६१॥ विधिनिषेध जोडपाडें॥
जेथे विषरा कर्मवाढे॥ विकर्म यालें ह्मणणें घडे॥ थोर सांकडें पेया
चें॥ ६२॥ कर्म सर्व साधारण॥ ते ची विकारा लें ह्मणि आंपावलें जा
ण॥ उठिले विधिनिरोध दारुण॥ विकर्म जाण ते ह्मणिजे॥ ६३॥
जे विधिसि नातुडे॥ ते निषधाचें आंगचें दे॥ करिलों चुके ठाके वि
कल्पडे॥ ते हि रोकडें निषेधोंचि॥ ६४॥ ऐसें कर्म विकार लें॥ ते विक
र्मपदें वारवाणिलें॥ ये वंक मा कर्म दाविलें॥ उजवहिलें विभागें॥ ६५॥

(8) भागवत ११
७

जिवासि जे विधायक उत्पत्ति ॥ याचि कर्म आविद्यक होति ॥ श्रीधर व्या
ख्यानाचि युक्ति ॥ ते हि उपपत्ति परियेसा ॥ ६६ ॥ आविद्या युक्त जी
व परम ॥ यासि नित्य क्रियाले चि कर्म ॥ नित्यकारणाते ष्णा कर्म ॥
विकर्म ते निषिद्ध ॥ ६७ ॥ ऐसि कर्मा कर्म विकर्म त्रिपुटि ॥ भेदानु
॥७॥ रूपें वाढ विशिष्टी ॥ तेथ गुण दोष बुद्धि चा पाटि ॥ भेद दृष्टि वा ॥७॥
ढति ॥ ६८ ॥ आपण दिसे दुकेसा उठि ॥ जेणें गुण दोषि नादे दृ
ष्टि ॥ तेथे गुण दोष बुद्धि चा पाटि ॥ भेद दृष्टि वाढति ॥ विधि नि
षेधि याउगा ठि ॥ ते हि गोठि परियेसी ॥ ६९ ॥ पुरुष ये कुयकला ष
स ॥ तोचि मनोरथ पुजे बैसे ॥ ध्येय ध्याला ध्यान मिसें ॥ वाढविपि

ठली आसे भेददृष्टिं [illegible] तेणे भेदे न छडति ॥ कर्म निपुटि वाढविलि ॥७८॥
जव जव भेदाचा जीवाला नवनव विषयांचा सोहला ॥ पालि जे इंद्रि
॥८॥ यांचा लला नवनव आगव्यासि मार ॥७७॥ सर्पी पाजिजे पियुष ते चीवर
तो निको य विष ॥ ते से इंद्रियां जवजव सुखतनवनव दुःख भोगिजे ॥
॥७८॥ श्लोक ॥ तस्माद्युक्तेंद्रिये गो नो युक्तश्चित दृढं जगत् ॥ आत्मनी
दा[illegible]स्व वित्तमात्मानं मयथीश्वर ॥ टिका ॥ यालागि इंद्रियाचा दोरी
विषयोने दावा चल्हरिं ॥ जे विविषे राखिलि जीर घारिसां डिजे क्हरि स ॥८॥
मस्ताने ॥७९॥ मज मजी [illegible] फलिवरी सर्पें घातलिया गरले ॥ ते
नसे विती कां काउले मेवलेफले निज धाम ॥८०॥ तैसे वितं

सेंभेदृत्वें ॥ ७० ॥ तेयनानापरिचे उपचार ॥ पुजासामग्रिसेंभारे ॥ ऐसा येकप
धी आपार ॥ द्दे उसाचार वाढवि ॥ ७१ ॥ तेथें ध्येय उत्तम म्हणेजाण ॥ ध्या
तानिचहोये आपण ॥ म द्दग ध्यान गोण ॥ गुण द्दोइजाण वाढकि ॥
॥ ७२ ॥ ध्यान निगुण होय विचित्र ॥ ध्याये लाणे परम पवीत्र ॥ ध्याता आ
पण होये अपवित्र ॥ षोचाचार दोषत्वे ॥ ७३ ॥ ये बंधाणा चियेदे
ही आपुण वि आपुला पोटी ॥ गुण दोष चित्री पुटे मेद दृष्टी
वाढवि ॥ ७४ ॥ ध्येय ध्याता ध्यान अवघेचि आहे आपण ॥ तेसा कु
नी या जान गुण होय बल कण वाढवि ॥ ७५ ॥ दृप वा ख्या न चि म्हणि वा

७A

विषयांसि कोडें गोडि म्हणु दोसी ॥ पुनि पदि आत्मज्ञानासि अ
र्वि शि देखवना ॥८१॥ आत्मया तुन देखवति ते विषयिं विषयो से
विती ॥ जे सिद्धिवाचि तां मध्यराति ॥ आन तो गणं ति माध्यानि
॥८२॥ तैसे चि विषयें सेवन म्हणु द्रासि घडे जाण ॥ न रिन चुके ज
न्म मरण आत्मपतनन याचे ॥८४॥ लाणसि प्राणि यो विस्यींतें वि
षयो वरि निश्रीति ॥ विषयें त्यागें के विरानती ने सगुण मस्यीती
अवधारि ॥८५॥ न सातां इंद्रियां चा नेम करी चिता चा ठपरम
॥ ऐसा दोन्हि परि सगुण मन तन मोनि मम [illegible] ॥८६॥ इंद्रियें अ
सनु विषयांवरी मनरि घोने दि त्यामितं रि ॥ का हित्याग सर्वापरि

११ भाग
७ ॥८॥

योगेश्वरि बोलिजे ॥८७॥ मनासि विजयांचें बळ विषयें ध्यासें ते
चपळ ॥ नव्हे ज्याचें मन निश्चळ येक समळ ते पावो ॥८८॥
माझें स्वरूप सर्वंगत न मनावा दिसे आणि आत ॥ जेथ जेथ जाइ
ल चित्त ते थे ते थे तें असे ॥८९॥ मज वेगळे वयु सिठावो नाहिये
चि तासि ॥ स्वदेसी अथवा परदेसिं आदिनिसिं मज आत्मा ॥९०॥
ऐसें निजरूप सतंत पाहतां पांच केलें चित्त त्याचि तामाजि अखं
त पाहे समस्त हे जग ॥९१॥ अथवा जिन स्वरूप न कळे चांग त्या
माजि पाहतां नाहि जग ॥ जग चि सोडले नव्हें आंग अति निर्मंगानि ॥९॥
॥९२॥ चरे म्हणि आचरे नाना प्राणि की योरे ॥ जीवरूपी सविस्तारे

११ भाग
७

10

नागावत

१०A

पाहे निधीरें हे जग ॥ ८३॥ म्हणौनि सें जिवतायक्र दोसी ॥ त्यामाजि के ७१
विंपा हावें जगासि ॥ त्यासि ऐक्यता करें म जस्ति ॥ जे विंकन कौसिं
आव्हंकार ॥ ८४॥ चित्त ताकी टाकि पिंगुरटि ॥ तैं तेचि होउनि ठ
ठि ॥ तैसा तु हिं उगाउचि ॥ होइं निज दृष्टि निजतत्वा ॥ ८५॥ हे कां से
धवांत्या खडा ॥ पडिला सिंधुमाजि वेटा ॥ तो होउनि टाके त्या वेव
ढा ॥ तैसा तुं शोकडा मिं होसी ॥ ८६॥ घांते यत्नुं पणा चा छेदा ॥ किंवो
निजा इलविषदा ॥ परमानंद शुद्ध बुद्ध ॥ मुक्त सिद्ध तुं होसी ॥ ८७॥
श्लोक ॥ ज्ञानविज्ञानसंयुक्तः अत्मपरतः शरिरिणां ॥ आत्मानु
भवतुष्टात्मा ॥ नांतरायैर्विहिंन्यसे ती ॥ १०॥ टिका ॥ शास्त्रास्त्र

11

वर्णेदृढज्ञाना । मनवाक्यासें होयेविज्ञाना । यादोहिंची जाणर
निरखुण ॥ ब्रह्मसंपन्नत्वंहे सि ॥ ९८ ॥ येसियास्वार्थ लव
लाहे । आपिश्र मनजावेतुस पाया । लणासि वाडवतिअं
तराय ॥ त्यासि कायकरावें ॥ ९९ ॥ सांडोनि दांभिकलौकि
॥ १० ॥ क ॥ त्यजुनियांफळाभिळाषा । जोभेजनजेनाविका । ॥ १० ॥
विधादरवत्या कौंचें ॥ १०० ॥ त्याच्या विघ्ना वेगासदेरवा के
क्रिचका । चिल्लरवल्लरवा । घेउनि पाशिसिंआकुकउल ।
सेक्रकरवमिंआसे ॥ १ ॥ मापरिगाउद्धवा । जोमजेकडेबि
जेनावा ॥ त्यासिविघ्नकरावयादेवा ॥ नव्हेउगवामजआ ।

मूळ प्रत पाहण्यासाठी संपर्क

इतिहासाचार्य वि.का. राजवाडे संशोधन मंडळ, धुळे
राजवाडे पथ, गल्ली नं. १, धुळे-४२४००१ (महाराष्ट्र)
दूरध्वनी क्रमांक (०२५६२) २३३८४८
Email ID : rajwademandaldhule@gmail.com